

Zoufalství, jaderné rakety a magické hory. Uchronický příběh bývalého vojáka základní služby

Petr Wohlmuth

DOI: 10.211104/CL.2021.2.01

*Despair, Nuclear Missiles, and Magical Mountains:
a Uchronic Story of a Former Conscript Soldier*

Abstract

The text follows the post-cultural turn oral history paradigm, as expressed in concepts of Luisa Passerini, Alessandro Portelli, and others. It also makes use of the “dream stories” (*Traumgeschichten*) research by Reinhart Koselleck, to discover and interpret the cultural processes and forms related to the problematic historical subjectivity of an ex-Czechoslovak People’s Army conscript. The main historical source is the recorded oral-history narrative of a person, whose compulsory military service (1975–1977) led to a decidedly negative turn in his life. The narrator attempted to treat his shaken historical subjectivity through the creative construction of an elaborate uchronic story, merging his own military experience with motifs of imaginary service in units armed with nuclear weapons, with contemporary legends dealing with similar topics, and with older cultural strata, highlighting the phenomenon of “magical mountains” and apocalyptic military prophecies.

Key Words

armed forces, conscription, nuclear weapons, uchronic story, oral history

Acknowledgment

Financování a institucionální podpora studie:
GAČR Armáda jako nástroj socializace: reflexe fenoménu základní vojenské služby v českých zemích (1968–2004), č. 19-19311S.

Contact

Mgr. et Mgr. Petr Wohlmuth, Ph.D., Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, Pátkova 2137/5, 182 00 Praha 8 – Libeň, Czech Republic; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., Vlašská 355/9, 118 00 Praha 1, Czech Republic; e-mail: Petr.Wohlmuth@fhs.cuni.cz.

Jak citovat / How to cite

Wohlmuth, Petr. 2021. Zoufalství, jaderné rakety a magické hory. Uchronický příběh bývalého vojáka základní služby. *Český lid* 108, 131–150. <https://doi.org/10.21104/CL.2021.2.01>

Odpovědi na otázku, co je orální historie, se různí a sahají od přesvědčení, že se jedná o jednu z mnoha historiografických metod až po koncept samostatné hraniční disciplíny mezi kulturními dějinami, paměťovými studii, etnologií a historickou antropologií. Autor tohoto textu je stoupcem druhé možnosti, a v jejím rámci se hlásí k post-positivistickému paradigmatu orální historie po kulturním obratu zaměřenému na zkoumání historické subjektivity narátorů, pro které zakládající texty představují práce Luisy Passerini, Alessandra Portelliho, Raphaela Samuela nebo z novějších autorů Carrie Hamilton (Passerini 1987; Portelli 1991; Samuel 1994; Hamilton 2003; Portelli 2003; Passerini 2007). V tomto paradigmatu je poznávací zájem primárně zaměřený na to rozpoznat v zaznamenaných vyprávěních specifické kulturní formy a procesy, skrze něž narátoři rozumí sami sobě v dějinách. Alessandro Portelli zdůraznil, že cílem je „*studium kulturních forem a procesů, jimiž lidé vyjadřují, jak v dějinách vnímají sami sebe. Takto definovaná subjektivita má tím pádem svá ‚objektivní‘ pravidla, struktury a mapy... Jsou možná méně hmatatelná a univerzální než v případě tvrdých faktů, ale dají se rekonstruovat pomocí vhodných vědeckých nástrojů, které zahrnují otevřenou mysl a ochotnou představivost.*“ (Portelli 2020: 9–10) Orálně-historické narativy tak nenahlížím jako zdroj údajných pozitivisticky chápaných historických faktů, ale snažím se v nich odhalit hierarchii významových rovin, s jejíž pomocí narátoři konstruují smysluplnost vlastního životního příběhu. Jak zdůraznila Abrams, v tomto pojetí se „*materiál orální historie neskládá z tvorby, odrážejících fakta, ale především představuje výrazy a reprezentace kultury a souvisí tedy i s ... dimenzemi paměti, ideologie a podvědomých tužeb*“ (Abrams 2010: 7).

V rámci projektu, zkoumajícího zkušenost základní vojenské služby v českých zemích v letech 1968–2004,¹ bylo pořízeno celkem 100 orálně-historických rozhovorů. Tento text jako svůj primární pramen používá pouze jeden z nich, v jehož rámci narátor aktivně významově konstruoval smysluplnost svého životního příběhu jako bývalého vojáka Československé lidové armády (ČSLA) mimořádně neobvyklým způsobem. Výzkumná otázka se tak odvíjí od interpretativního „dešifrování“ jeho narativu a táže se na to, jakým způsobem sobě narátor rozumí jako bývalému vojákovu základní služby sloužícímu v ČSLA v letech 1975–1977?²

1 Projekt GAČR Armáda jako nástroj socializace: reflexe fenoménu základní vojenské služby v českých zemích (1968–2004), č. 19-19311S.

2 Autor děkuje za cenné konzultace Mgr. Pavlovi Kracíkovi (Jičínská beseda) a PhDr. Jiřímu Wolfovi (Muzeum Duchcov).

Nečekaná vojna

V prostřední fázi projektu jsem provedl několik orálně-historických rozhovorů v horském prostředí kontrastujícím s předchozí sérií, která byla natočena ve stínu továrních komínů Severních Čech. Jeden z nich se odehrál ve vysoce položeném horském městečku. Jak jsem v automobilu stoupal výše a výše, stále intenzivněji mě ovládal pocit „jiného místa“ a zmocnila se mě bezstarostná nálada dovolenkáře opouštějícího každodennost, aby mohl před chalupou z pohodlí lavičky na horské stráni sledovat panorama vysokých vrcholů a kolem nich táhnoucích se mraků. To vše mělo za následek snížení reflexivity výzkumníka, což poznamenalo průběh rozhovoru. Na druhou stranu taková okolnost pozitivně ovlivnila intersubjektivitu mezi historikem a narátorem (Abrams 2010: 58) a zvýšila narátorovu ochotu „zachovat pro budoucnost to, co si pamatuje“ (McMahan 2008: 94). Narátor M. K. si naladění povšiml, zareagoval vstřícně, jeho počáteční nervozita se výrazně snížila a začal na stůl vykládat artefakty ze svého rámce paměti (Abrams 2020: 60): starou vojenskou knížku a několik fotografií z výkonu služby.

Poté, co však byla položena první otázka, nastala náhlá metamorfóza. Narátor se stáhl do sebe, uvolněná nálada byla ta tam a řeč těla nasvědčovala stresu. Odpovědi byly téměř jednoslovné a na otázky odpovídal protiotázkami. Jak se brzy ozřejmilo, vojna pro něj znamenala značně negativní zlom. Coby vrcholový sportovec byl původně povolán do vojenského sportovního střediska, odkud měl plánovaně postoupit do prvoligového armádního týmu, který v jeho disciplíně v 70. letech získal tři mistrovské tituly. Narátor však „uklouzl“ a kvůli „špatné životosprávě... i když... měl možná nejlepší výsledky ze všech“,³ jeho privilegovaná vojna po několika měsících skončila a zřejmě kvůli vážnému kázeňskému prohřešku na konci roku 1975 nedobrovolně putoval do obávaného *štráfkomanda* socialistické armády: k jednomu ze silničních ženijních praporů 32. silniční brigády dislokované v Horních Počáplech.⁴ Místo sportovních tréninků nastoupila těžká pracovní služba na vojenských stavbách uprostřed vojáků náležejících v jeho vnímání k nejnižším sociálním vrstvám normalizačního Československa.

„Tam snad bylo, nevím... snad jen patnáct normálních lidí... a pak spousta maďarských a slovenských cikánů, kteří neuměli číst ani psát a byli používáni na ty nejtěžší výkopové práce... Když jsem se jich ptal, co dělají, tak říkali, že kopou,

3 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 2.

4 Jiní narátoři takto popisovali práci u železničního vojska, viz rozhovor s M. V., 5. 4. 2019, rozhovor vedl Jiří Hlaváček, s. 12–13.

*jen kopou... Nic jinýho neznali.*⁵ I přesto, že jeho vojenská specializace byla řidič, nevyhnul se těžké práci na stavbě pontonových nebo příhradových mostů, nebo stavění katrů a řezání dříví na zimu. Nadřízení věděli, že je špičkový sportovec, občas ho vysílali coby doprovod na armádní soutěže, a na útvaru se také v omezené míře dalo sportovat, avšak ke svému milovanému sportu se na úrovni první ligy už nikdy nevrátil. Celou službu strávil v nejnižší hodnosti vojína, v součtu prožíval převahu špatných dnů a postupně se propadal do rezignace. Svůj útvar chápal jako vězeňský lág: *„Dá se říct, že to byla forma pracovního tábora, což už se tehdy nesmělo říkat.“*⁶ Symbolika normalizačního gulagu zcela ovládla náš rozhovor. Vojáci *„byli lidé z výkonu trestu, byli to lidé, trestaní před vojnu, kteří nastoupili do vězení a teprve potom šli na vojnu. Měli odkrouceno například sedm let za vraždu... a pak šli v pětadvaceti na vojnu.“*⁷ Svému útvaru rozuměl jako extenzi civilního vězení, jako lágru majícímu neobyčejně *„velkou basu“*, ze které *„beze srandy byli vyváděni lidé v řetězech.“*⁸

Rovněž jeho nadřízení byli údajně degradováni a sloužili na útvaru za trest. V souvislosti s vysokoškolsky vzdělanými poddůstojníky absolventy, kteří byli k útvaru zařazeni a snášeli to velmi těžce, zmínil jeden ze specifických úniků z vojny, a to únik psychedelický podnikaný skrze *„vaření tabáku, acylpyrinu a všech takových svinstev... vařili magoráky, nebo opékali topinky na Induloně... Oni to užívali před stráží a pak byli trochu mimo.“*⁹ V této souvislosti není podstatné, že halucinogenní účinky konzumace topinek, smažených na krému Indulona, spadají spíše do hájemství současné pověsti (Janeček 2007a: 204–206), i když z tohoto i z řady dalších zachycených narativů je jasné, že recept byl patrně ze zvědavosti mnohokrát zkoušen, ale nakonec se nedostal ani na seznam *„socialistických drog“* (Kolář 2018). Narátor tím nepřímou pomocí zdůraznění strachu poddůstojníků absolventů znovu vyjádřil svůj odstup od ostatních vojáků, jejichž úsudku a charakteru podle něj nedůvěřovali ani poddůstojníci a vydání ostrého střeliva takovým lidem považovali spíše za předzvěst mimořádné události.

5 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 2.

6 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 2. Narátor M. S. nasazení u ženijního útvaru rovněž přirovnal k pracovnímu lágru: *„Tak jsme kopali, to byl taky zážitek... fakt do krve, jak někde v koncentráku...“* Rozhovor s M. S., 7. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 8.

7 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 3. Narátor Z. Č. sloužil také u ženijního praporu: *„Kriminálníků tam bylo hodně. Hlavně u těch pontoňáků... takovejch 30 procent lidí... tam to bylo docela hustý.“* Rozhovor se Z. Č. vedl Petr Wohlmuth, 7. 9. 2020.

8 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 4.

9 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 4.

Raketový narativ

Po chvíli, kdy ze sebe narátor zřejmě dostal to nejhorší, nastala druhá metamorfóza. Najednou jeho stažení povolilo, usadil se pohodlněji, zapálil si další cigaretu a změnil předmět. „*Hlavně jsem byl řidič,*“ prohlásil, „*jezdili jsme... po celé republice a v Chlumci nad Cidlinou byla ohromná podzemní fabrika, kde se vyrábělo [raketové] palivo a tam jsme na něj čekali třeba týden nebo i čtrnáct dní a pak jsme převáželi tyto náplně.*“¹⁰ V tu chvíli jsem se provinil klasickou chybou „rekonstrukčního paradigmatu“ orální historie, které se soustřeďovalo na údajnou faktičnost obsahu orálně-historických narativů (Abrams 2010: 5), a povšiml jsem si pouze věcné nesprávnosti jeho vzpomínek. U Chlumce nad Cidlinou se nenacházela „fabrika“, nýbrž jeden ze tří armádních okruhových skladů pohonných hmot (VÚ 1555) skladující rovněž kapalné raketové pohonné hmoty pro operačně-taktické rakety 9K72 Elbrus (Scud-B), které měla ČSLA ve výzbroji během narátorovy služby (Mohyla 2012: 203; Tomek 2012). Vyprávění však pokračovalo. Zmínění Romové byli náhle nasazováni nikoli na obvyklé stavební a ženíjní práce nebo výpomoc civilnímu sektoru, například betonáž základové desky elektrárny Mělník III prováděnou přímo rotou našeho narátora, ale na něco jiného: „*výkopové práce pro Rusáky, pro jejich rakety, pro tubusy... V Brdech i u Jihlavy se stavěly raketové základny.*“¹¹

V zápisu k rozhovoru přibývala jedna poznámka za druhou: „věcně nesprávné“, „nejasné“, „nesouvisející“. Žádné „raketové základny“ v ČSSR s „tubusy“, tedy podzemními odpalovacími sily pro mezikontinentální balistické rakety totiž nikdy neexistovaly. Za nějakou dobu bylo nesrovnalostí tolik, že jsem se ocitl na pokraji ztráty trpělivosti. Příběh se však rozvíjel dále a jeho prvním symbolickým středobodem byla zmíněná „podzemní fabrika“ na raketové palivo u Chlumce nad Cidlinou: „*Byli jsme ubytovaní... kilometr a půl od toho... a čekali na povel... všechno se tahalo v noci... i rakety... Bylo to přísně tajné... a s námi jezdily modré majáčky.*“¹² Na dotaz, zdali se nejednalo o „obyčejné“ rakety protivzdušné obrany, odpověděl, že nikoli:

10 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 6.

11 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 6. V případě Brd mohl odkaz směřovat i na základnu protivzdušné obrany u Dobříše, kde měla 71. protiletadlová raketová brigáda dislokovaný 17., 18. a 19. protiletadlový raketový oddíl (VÚ 5180), vyzbrojený moderním sovětským protiletadlovým kompletem S-200VE Vega-E, jehož rakety mohly nést nukleární hlavice o síle 25 kilotun. Vojenský újezd Brdy zahrnoval také u obce Míšov v 70. letech vybudovaný sklad, připravený na závažku jaderných hlavic a u obce Strašice podzemní velitelství Československého frontu (VZ 2739 Strašice).

12 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 6.

„Byly to větší rakety, ohromné, zaplachtované, myslím, jestli to nebyly i jaderné. Když se ale z Brd převáželo na Jihlavu, tak to určitě byly jaderné rakety, například 12 kusů, to byla souprava dlouhá 20 nebo 25 metrů.“¹³

Tato část vyprávění pozoruhodně odpovídá vyprávění pohybujícímu se mezi současnou pověstí a fámou, zaznamenanému v textu Dagmar Janků. Té narátorka z Borečku ve vojenském prostoru Ralsko také vyprávěla příběh tajemného nočního průjezdu vojenské kolony z 80. let, kterému podle ní předcházelo cílené vypnutí elektřiny v celé oblasti: *„To bylo něco strašně velkého. Mohlo to mít nějakých 10–15 metrů na délku. Něco na podvozcích, více jsme neviděli.“* (Janků 2017: 62) Narátor P. H. (1985–1987), který sloužil jako spojař u 321. těžké dělostřelecké brigády, byl ještě hlouběji fascinován operačně-taktickými raketami ČSLA, a také je pokládal za něco podstatně hrozivějšího: *„Odveleli mě do Jinců u Příbrami... k raketákům... a tam byly rakety SS-20. Byly v hangárech a viděl jsem je akorát jednou.“¹⁴* Podobně jako na narátorku na něj nejvíce zapůsobil celek mohutné rakety a přepravního a odpalovacího zařízení na osmikolovém podvozku MAZ 543, i když stejně jako mnoho dalších chybně pokládal operačně-taktické rakety 9K72 Elbrus (Scud-B) za rozměrově více než dvojnásobné rakety středního doletu 15P645 Pioneer (SS-20 Saber) s dosahem až 5 500 km, na rozdíl od 300 km raket 9K72 Elbrus a výrazně mohutnější nukleární hlavicí o síle jedné megatuny (Bílý 2016: 100; Wettig 2009: 82–84): *„Vypadalo to krásně, jestli jsi to někdy viděl... to bylo obrovské, ta raketa, jestli to mělo 8 metrů délky. Jednou jsem to viděl, když to projíždělo přes bránu, byl jsem zrovna tam... a mrknul se na to. Tak jsem oddělal plachtu. To mělo v průměru metr a půl, taková roura... Já jsem se málem podělal, nádherný...“¹⁵*

Narátor P. H. byl mnohem blíže u zdroje než M. K. V jeho případě se jednalo především o mezi narátory vcelku běžnou počáteční fascinaci mocí a silou vojenské techniky nemající hlubší souvislosti ani podstatnější význam pro jeho subjektivitu. V jeho narativu i vyprávění narátorů Dagmar Janků jsem však později rozpoznal společnou významovou rovinu: dodat pomocí úzké asociace se zbraněmi „posledního soudu“ hlubší význam vyprávění svého životního příběhu. Všichni nárátoři se prezentovali jako ti stateční, kteří navzdory zákazu neodvrátili zrak. Narátor P. H. odhrnul plachtu a narátorka L. J. vyhlížela zpoza záclony, aby zakusili hrozivou blízkost toho, co pokládali za nukleární zbraně. Respekt k nesmírné síle zbraní hromadného ničení se u dalších narátorů dokonce vyjadřoval for-

13 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 6.

14 Rozhovor s P. H., 18. 9. 2019, rozhovor vedli Jiří Hlaváček a Karel Altman, s. 1

15 Rozhovor s P. H., 18. 9. 2019, rozhovor vedli Jiří Hlaváček a Karel Altman, s. 1

mou obecné skepse ke smyslu konvenčních armád. Narátor V. Č., sloužící v polovině 80. let u tankového pluku, se vyjádřil takto: „*Už byly neutronové bomby. To hraní na vojáčky... tam kdyby jeden zmáčkl knoflík, tak by celé armády byly úplně zbytečné.*“¹⁶

Vraťme se ale k hlavnímu narátorovi. Místo, abych si na místě uvědomil souvislost obou vyprávění o nočních transportech se stejnou kulturní vrstvou, učinil jsem další chybu a snažil se faktograficky zjistit, o jaké druhy vícekolových přepravníků se jednalo, abych mohl rakety identifikovat. Narátor však nedbal na mé dotazy, jeho vyprávění nabralo podobu lucidního snění (Portelli 1991: 102)¹⁷ a plynule pokračovalo: „*Jezdili jsme i na Slovensko, na hrad Červený Kámen, kde to bylo někde v lesích. Nesměli jsme do toho, jen tři kilometry před to... úložiště a pak už si to všechno... tahali sami. A trvalo... tři neděle, nebo i celý měsíc, než jsme objeli celé Čechy a Slovensko, a to jela například kolona sta aut, cisteren s náplněmi.*“¹⁸ V tu chvíli jsem však znovu učinil stejnou chybu a položil doplňující otázku. Dostali jsme se na chvíli k tématu vojenských automobilů, které narátor řídil. Pak znovu vzpomínal na těžkou a nebezpečnou službu, výpomoc při sklizních a také vyčerpávající čištění nedalekého říčního přístavu od nánosů bahna. „*Slyšel jsem pořád jediné slovo: pakárna, pakárna a pakárna. Nic jiného tam člověk neslyšel: to je pakárna, do pakárny,*“¹⁹ tak na závěr vyjádřil všeobecné zoufalství panující na útvaru.

Proud se však znovu obnovil. Umístění narátorova útvaru se náhle nacházelo uprostřed průmyslových závodů, které nabyly postapokalyptický charakter. „*Tam byl ohromný smrad z uhlí... až nás bolela hlava. Jezdili jsme nahoru... k chemičce, a město bylo oranžové, hnědé, zelené a žluté, ani tam nesvítilo slunce, bylo to ošklivé.*“²⁰ A v tuto chvíli, během popisování pozdně socialistické průmyslové krajiny, které si nezadá s jinými zdroji a naracemi (Vaněk 1996), došlo k dalšímu sestoupení do raketového narativu: „*Například v Milešově jsou uvnitř ohromné tubusy, vozil jsem tam tritol... já jsem nikdy nevěděl, že jsou v Milešově díry. Je to jako u Jičína [vrch] Žebín, i v tom byly rakety a kamarád*

16 Rozhovor s V. Č., 21. 11. 2019, rozhovor vedla Andrea Častorálová, s. 16. Narátor P. Sc. (1969–1971), který sloužil u tankového pluku, také pokládal svoji službu za zbytečnou: „*Válka by se vedla úplně jinak... Tedy by bylo pár raket... všechno by bylo řízené od stolu.*“ Rozhovor s P. Sc., 28. 4. 2020, rozhovor vedl Pavel Mücke, s. 12.

17 Ve smyslu mimořádně uvolněné intersubjektivní historika a narátora, jak takovou situaci popisuje Portelli, kdy ze strany narátora v takovou chvíli „*cenzura racionality ustupuje před dlouhodobě potlačovanými sny a touhami ... v procesu, výrazně připomínajícím lucidní snění.*“

18 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 6.

19 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 10.

20 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 13.

*tam byl u protiletadlové obrany. Žebín u Jičína je také děravý.*²¹ Poté, co narátor ještě stručně zmínil své údajné výjezdy na cvičení do SSSR (viz dále), „raketový“ narativ náhle skončil. Zbytek rozhovoru byl již fragmentovaný a soustřeďoval se znovu na těžkou službu u ženijní brigády.

Uchronický příběh

Je prakticky nemožné, aby se vojín-řidič 32. silniční brigády ČSLA bez vysoké bezpečnostní prověrky v letech 1975–1977 podílel na transportech „raket“ a raketových kapalných pohonných hmot, nebo na stavbě souvisejících vojenských objektů. Musel by sloužit u jedné ze tří těžkých dělostřeleckých brigád (311., 321. a 331. tdb) vyzbrojených nukleárními operačně-taktickými raketami 9K72 Elbrus (Scud-B), případně u některé z jejich podpůrných jednotek, tzv. dělostřeleckých základen (11., 21 a 31. dz). Tyto jednotky byly pod drobnohledem vojenské kontrarozvědky a jejich pouhá dislokace byla přísně utajovaná (Tomek 2012: 75). Ze stejného důvodu bylo nemožné, aby narátor sloužil u jednotek vyzbrojených taktickými raketami 9K52 Luna-M (FROG 7) na úrovni divize.²² K jeho narativu bylo nutné přistoupit jinak než z faktografického hlediska.

Postupně jsem dospěl k závěru, že přestože jsem metodologicky nepochybil a rozhovor dokončil, interpretoval jsem ho zatím chybně. Nejde o samotné faktické nepřesnosti a možné fabulace, ale o jejich smysl. Doyen současné orální historie Alessandro Portelli v jednom ze svých textů *Smrt Luigiho Trastulliho a jiné příběhy* (Portelli 1981; 1991; 2020), představujícím společně s texty Luisy Passerini (Passerini 1987) úhelný kámen kulturního obratu v disciplíně, zavedl analytickou kategorii uchronických příběhů (Portelli 1991: 99–116). Teprve se zpožděním jsem si uvědomil, že jsem nečekaně zaznamenal jednu z těchto vzácných forem orálně-historického narativu. Portelli si během výzkumů, které podnikl v prostředí italských komunistických partyzánských veteránů během 60. a 70. let, uvědomil, že jejich vyprávění, zvláště v případě bývalého velitele partyzánské brigády Alfreda Filipponiho, jsou rozsáhle fakticky zavádějící, avšak zároveň imaginativně strukturovaná tak, aby představovala složité smysluplné „*representace alternativní současnosti, svého druhu celé paralelní vesmíry*“, a podle vzoru utopie pro takové narace zavedl termín uchronie a uchronické příběhy (Portelli 1991: 100). Filipponi zastupoval radikály, kteří se chtěli

21 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 13.

22 Tyto taktické rakety byly ve výzbroji samostatných raketometných oddílů tankových a motostřeleckých divizí. Navíc měly tuhé pohonné hmoty a žádnou narátorem popisovanou distribuci kapalného paliva v cisternách nevyžadovaly.

po porážce fašismu vydat cestou socialistické revoluce, avšak politicky prohrál a byl v komunistické straně marginalizován. Na sklonku života pak Portellimu světil příběh přeplněný imaginárními situacemi, v nichž dominovaly fiktivní interakce s předáky italského komunistického hnutí Antoniem Gramscim a Palmirem Togliattim vyprávěné ve stylu „*lucidního snění*“, v němž sice stále politicky neuspěl, ale nyní si již čestně zachoval tvář a zůstal významným aktérem (Portelli 1991: 100–105). Portelli se pak definitivně vymezil vůči „kvazi-pozitivistickému“ paradigmatu orální historie a jeho výzkumné otázky směřovaly jinam, na rozhraní kultury, paměti a subjektivity. Skrze Filipponiho uchronický příběh, představující kulturní lék na jeho dějinami těžce zasaženou subjektivitu, se zabýval generací aktivistů, kteří byli po obratu komunistické strany k demokratické participaci a konceptu eurokomunismu na přelomu 60. a 70. let tvrdě zasaženi pocitem ztráty životního smyslu. Tento interpretativní přístup není v současné orální historii běžný, avšak je stále rozvíjen (Welch 1999; Lemann 2011; Penna 2020).

Reflexe podobných posunů v interpretacích narativů, směřujících *res factae a res fictae*, je obsažena také v eseji Reinharta Kosellecka (Koselleck 2018: 10–23). Ten byl přesvědčen, že naše vnímání historické „skutečnosti“ je v závislosti na proměně vnímání historického času, datující se od nástupu evropské modernity (Koselleck 2004), mnohem častěji strukturováno fikčními narativy přinášejícími modifikované verze zakoušené „reality“ upravené tak, jak by se žádoucím způsobem „*mohla odehrát*“, přičemž výsledkem je určitý kulturní „*hybrid*“ (Koselleck 2018: 11). Portelliho interpretativní práce s „*lucidním sněním*“, v jehož rámci se objevují uchronické příběhy, pro Kosellecka představuje zkoumání „*snových příběhů*“ (*Traumgeschichten*) tvořivě zpracovávajících elementy „*historické reality*“ či spíše zkušenosti (Koselleck 2018: 14). Interpretovat vyprávění našeho narátora tímto způsobem znamená pracovat s ním jinak, než se současnou pověstí nebo fámou. Primární je zde význam vyprávění pro narátora samotného, pro jeho historickou subjektivitu. Zasazení vyprávění do širší hierarchie významových rovin a analytické vystopování napojení na obecněji kolektivně sdílené kulturní vrstvy je rovněž důležité, ale až sekundárně.

„Magické hory“

Trojice narátorových imaginárních raketových objektů, Červený Kameň, Milešovka a Zebín, sdílí několik rysů. Za prvé se v případě vyprávění o nich z hlediska folkloristického jedná o témata a místa z příběhů typu současné pověsti (Janeček 2007b: 306), případně fámy (Fine – Champion-Vincent – Heath 2005: 2–3), soustřeďující se na mimoměstské prostředí. Vojenské

motivy jsou pro současný folklór, zaměřující se na podzemní prostory v extravilánu, dosti dominující (Pohunek 2015a: 59). Byly zachyceny v řadě vyprávění starších s typickými nacistickými motivy jako podzemní továrny a sklady, nebo vchody do podzemních říší (Pohunek 2015a: 124–125). V případě pověstí novějších, souvisejících se studenou válkou a vojenskou službou v letech 1948–1989, se soustřeďují především do bývalého sovětského vojenského prostoru v Ralsku (Pohunek 2015a: 113–115). V případě Ralska by vyprávění sdílelo nejvíce prvků z kulturních vrstev přítomných v současných pověstech 04-2 (vojenská základna s odsuvným krytem), 04-6 (podzemní štáby) a 04-12 (bakteriologické zbraně) (Pohunek 2015a: 113–114). Podobné současné pověsti zachytila Dagmar Janků. Ty se vážou zejména k bývalému skladu jaderné munice Javor 52 u Bělé pod Bezdězem a v lokalitě Jabloneček ke zdejším údajným podzemním prostorám (Janků 2017: 52–60).

Za druhé se jedná o místa tradičně označovaná za magická, s bohatou folklórní tradicí zapsanou obvykle již v první polovině 19. století (Pohunek 2015a: 77–78). Narátorem zmiňovaný vrch Zebín je z hlediska geologického známým dominantním kuželovým neovulkanickým vrchem poblíž Jičína. Nachází se na něm zachovaná barokní kaplička sv. Marie Magdalény a Zebín především představuje symbolický středobod nejen historické folklórní tradice, ale také soudobé badatelské, duchovní a esoterické praxe. V roce 2015 vyšel péčí editora Pavla Hájka sborník, který se Zebínu věnoval (Hájek 2015). V roce 2016 pak Regionální muzeum a galerie v Jičíně uspořádalo expozici *Zebín – příběh jednoho vrchu* opírající se o Hájkův sborník (Zebín 2016). Kniha i výstava populárně-naučnou formou zdůrazňovaly magický charakter místa především prostřednictvím etiologické pověsti o vrchu Zebín jako čertově stavbě.

Na to v roce 2019 reagoval folklorista Pavel Kracík, který uvedl v Jičíně přednášku *Až se hora Zebín květem obsypá... Magická hora Jičínska v pověstech a proroctvích* (Jičínská beseda 2019). Zde v opozici vůči Hájkově uchopení zdůraznil jinou tradici, takzvané Jičínské znění Proroctví slepého mládence, vyřčené podle tradice pro Karla IV., konkrétně jednu z lokalizovaných variant, kterou posléze analyzoval v samostatném textu (Kracík 2020: 183). Kolem vrchu Zebín je ve spojení s touto variantou vystavěn komplex reprezentací, které již nemají pohádkově odlehčenou formu, ale militárně-apokalyptický obsah. Zebín je podle jedné verze místem, kde bude skrze různá znamení symbolicky ohlašován příchod velkého a pro české země fatálního válečného konfliktu, neboli „*hrozné vojny*“ (Kracík 2020: 183). Podle druhé verze bude Zebín místem, kde se po mnoha válečných katastrofách objeví známky příchodu Blanických rytířů, kteří mají zachránit země Koruny české a nastolit mír (Proroctví 1862). Nezapokalyptičtější obsah,

symbolicky naznačující *parúsi*, druhý příchod Ježíše Krista a Poslední soud, má v roce 1862 v Hradci Králové vydaná třetí varianta ohlašující začátek „*přísného soudu, narovnaní a krve proliti*“, přičemž apokalyptický motiv vrchu Zebín pronikl do dalších lokálních pověstí například v okolí Zbiroha hovořících o „*trestu Božím na českou zem*“ (Kracík 2020: 183–184). Vrch Zebín je v této tradici zřetelně zdůrazněn ve smyslu, v němž Mircea Eliade vyložil koncept *axis mundi*. Představuje symbolicky dominantní místo, k němuž se historicky vážou početné reprezentace o rozhraní posvátného a profánního a spojování „*země s nebem*“ (Eliade 2006: 29).

Druhé narátorem zmíněné místo, hradní pevnost Červený Kameň (Krampl 1975), nacházející se v Malých Karpatech poblíž Trnavy, není tak symbolicky obdařené a zdá se, že jeho význam pro narátora je spíše osobní. Ke hradu se však váže expiační zakladatelská pověst, která zdůrazňuje, že se jedná o místo „čisté“, úmyslně zbudované jako protiváha v těsné blízkosti jiného vrchu jménem Kukla, tradičně pokládaného za místo setkávání temných sil. I zde je nedoložitelná jakákoli moderní vojenská instalace.

Z hlediska folklórní tradice je ve smyslu „magické hory“ poněkud snadněji uchopitelná Milešovka, nejvyšší hora Českého středohoří. Uvádí se, že na jejím úpatí byly nalezeny kultovní předměty datované do 9. století a hora, dříve zvaná Donnersberg, neboli Hromová hora, je především v esoterických kruzích tradičně chápána jako „*magické místo*“ (Stašová 2012: 21; Atweri 2007: 97). Pramenů je však minimální množství a odkazy často vedou pouze na dále nezvedenou formulaci ze Schwenckfeldova spisu o tom, že Milešovka je tradičně označována jako „*miláček bohyně moudrosti*“ (Schwenckfeld 1607). Kromě toho Wilhelm Mikula v roce 1938 upozornil na údajnou starou regionální tradici, do které zařadil rovněž spisovatele G. A. Ressela a teplickou německou básnířku Hildegard Franzisku Tobisch, kteří oba Milešovku (Donnersberg) ve smyslu toponomastiky propojovali coby historické kultovní místo se starogermánskou mytologií, konkrétně bohem Thorem (Donarem), „*ochranným duchem bohatých deštových mraků a bouří*“ (Mikula 1938: 98). Je však pravděpodobnější, že pro našeho narátora Milešovka splynula s nedalekými vrchy Radobýl a Bídnice, na které se po roce 1945 mnohočetně soustřeďují současné pověsti a fámy. Mezi nimi totiž byla nacisty během II. světové války vybudována ve vápencových dolech Richard I–III podzemní zbrojní továrna, pobočka koncentračního tábora Flossenbürg (Pohunek 2015b: 118, 180). Tyto pověsti do svého vyprávění o vojenské službě zařadil i další narátor, sloužící u 91. pontonového pluku posádkou v Terezíně a Litoměřicích. Ten vyprávěl, že jeho jednotka byla zapojena do průzkumu dolu Richard, v němž se dříve nacházela „*podzemní fabrika, kde se měly dělat [letounové střely] V[ergeltungswaffe] I*“, neboť

armáda údajně zvažovala prostory znovu využít.²³ Prostor však v době jeho vojny již byl dlouhodobě využit, a to způsobem vykazujícím logicko-významovou souvislost se současnými pověstmi: od roku 1964 se v dole nachází jedno ze tří státních úložišť radioaktivních odpadů (SÚRAO 2021).

Ani jedno z narátorem symbolicky zdůrazněných míst (Zebín, Červený Kameň a Milešovka) však nemá historickou spojitost s armádou ve smyslu „raketových“ základen, která by umožňovala snadno zkonstruovat militární narativ. Hierarchie významových rovin a konkrétní podoba symbolického propojení ve vyprávění našeho narátora je postavena na individuálním propojení několika kulturních vrstev. V rámci první vrstvy, odvozující se od folklórní tradice, dominují tři „magické“ vrchy a hory, místa, jejichž tradiční narativní propojování s duchovností, zásvětím nebo přítomností nečistých sil a rovněž vchody do podzemních světů, jsou historicky podrobně doloženy. Jedno z nich (Zebín) je rovněž zvýznamňováno ve smyslu „signálního“ místa pro militární apokalyptické události, produkujícího znamení nadcházejícího válečného „soudu“ a „konce světa“. Tyto tři „magické hory“ pro narátora symbolicky představovaly únikové přechody do jiné vrstvy reality.

Symbolický únik

Druhá vrstva je soudobá a týká se války a vojenství. Do zmíněných míst byly narátorem symbolicky implantovány podzemní jaderné raketové základny, případně raketové základny systému protivzdušné obrany. V tuto chvíli je lhostejné, že narátor nepřesně lokalizoval vojenské objekty a nesprávně charakterizoval raketové prostředky ČSLA (taktické a operačně-taktické). Z technického hlediska byly všechny mobilní na těžkých vícenápravových transportních a odpalovacích vozidlech, přičemž strategické mezikontinentální, umístěné v podzemních silech, nebyly na území ČSSR nikdy přítomny. Nejsilnějším jaderným prostředkem na území ČSSR (od roku 1983) byl stále mobilní sovětský operačně-taktický systém 9K76Temp-S (SS-12 Scaleboard) s dosahem 900 km a raketami s jadernou hlavicí o síle až 500kt (Tomek 2012: 90; Mohyla 2012: 223). Důležitější než technické detaily je smysl připisovaný narátorem ve vyprávění dominujícím „raketám“.

V této druhé vrstvě spatřuji dva prolínající se submotivy nesoucí význam úniku. Za prvé se jedná o imaginativní únik čistě eskapické povahy. V jeho rámci je možné zmíněné rakety chápat nikoli jako rakety jaderné, tedy zbraně hromadného ničení, ale jako dopravní prostředky vyjadřující transcendentální motiv úniku. Narátorem zmíněné „tubusy“ by v této

23 Rozhovor se Z. V., 30. 7. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 13.

variantě nepředstavovaly odpalovací síla, ale podzemní kosmodrom. Symbolická vertikála, vycházející z raketových sil, pak nese smysl úniku, cesty z podsvětí, z pekla trýznivé vojenské služby do jiných, vyšších vrstev skutečnosti. Úvahy o přítomnosti tohoto submotivu opírám také o specifickou dobovou kulturní vrstvu odpovídající narátorově věku, totiž socialistický kosmický optimismus („kosmismus“), odvozující se od dobových významných úspěchů sovětského vesmírného programu (Maurer et al. 2011; Andrews – Siddiqi 2011). Přestože v československém prostředí je ideologie kosmismu zatím výzkumně uchopena základním a spíše nepřímým způsobem (Klingohrová 2007), během narátorova dospívání i období těsně po skončení jeho ZVS byl veřejný prostor v ČSSR všudypřítomně prostoupen reprezentacemi tohoto původu, od „mýtu“ prvního kosmonauta Jurije Aleksejeviče Gagarina (1961), až k příběhu prvního a jediného československého kosmonauta Vladimíra Remka (1978). S pomocí ideologie kosmismu byla ve smyslu filozoficko-antropologických konceptů praotce astronautiky a sovětského vesmírného programu Konstantina Eduardoviče Ciolkovského a rovněž filozofa Nikolaje Fedoroviče Fedorova (Siddiqi 2008: 265) obecně zesilována legitimita a kulturní vliv sovětského bloku a posilována ochota občanů SSSR i jeho satelitních států důvěřovat státně socialistickému projektu. Futuristické přísliby expanze lidstva do kosmického prostoru vytvářely svébytné eskapické motivy, v nichž kosmos pro „generaci Sputniku“, k níž náleží i narátor, symbolizoval prostor úniku a vysvobození od každodennosti. Kosmické rakety představovaly prostředek vesmírných cest za svobodou a civilizačním pokrokem (Andrews – Siddiqi 2011: 5; Kojevnikov 2011: 15–27).²⁴

První druh úniku ještě zdůrazňuje závěr raketového narativu: „*S raketá-kama jsme... jezdili na cvičení*“ do „*Ruska... na poušti Karakomki*.“²⁵ Tato část vyprávění představuje imaginativní přepracování skutečnosti, že těžké dělostřelecké brigády ČSLA, vyzbrojené komplety 9K72 Elbrus (Scud-B), od 60. let až do roku 1989 každé dva roky odjížděly na ostré střelby na přísně tajný sovětský nukleární polygon a kosmodrom Kapustin Jar (Pocock 2002: 186; Tomek 2012: 73) v Astrachaňské oblasti východně od Volgogradu (Mohyla 2012: 43). V roce 1963 na Kapustin Jaru poprvé cvičila československá 321. těžká dělostřelecká brigáda (Tomek 2012: 80). Narátorem chybně zmíněná poušť odkazuje na Karakum, Černou poušť na území Turkmenistánu, a „*Karakomki*“ představuje paronymum odvo-

²⁴ Tento submotiv úniku je ve srovnání s dalšími ukotven slaběji, což je způsobeno také tím, že některé symbolické souvislosti nebylo možné uvést s ohledem na zachování požadované anonymity narátora.

²⁵ Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 13.

zené od názvu polygonu a kosmodromu Kapustin Jar. Tato část narativu je přímo plna uchronického symbolismu: cesta na pomyslný konec světa, do pouště, neznáma a nehostinné nicoty, tradičně kulturně představuje ultimátní formu úniku. Narátor tuto formu ještě zesiluje pomocí zdůrazňování necivilizovanosti místa, kde se člověk přibližoval zvířatům: „*Naočkovali nás jak prasata... mohli jsme pít špinavou vodu. Tam velbloudi pili z jednoho koryta a my z druhého. To byla hrozná cesta...*“²⁶

V druhém významnějším submotivu je patrný imaginativní únik jiné, a to destruktivní povahy. Zde je možné zmíněné „rakety“ symbolicky chápat skutečně jako zbraňové systémy a protagonisty nukleární apokalypsy, která by v záplavě více než tisícovky hřibů jaderných explozí III. světové války symbolicky zničila nejen socialistické Československo, ale především sežehla traumatizující paměť na narátorovu vojenskou službu. Jak jsme již viděli, řada narátorů sdílela o případné budoucí válce explicitní představu o hromadných úderech nukleárními zbraněmi, které způsobí všeobecnou devastaci a genocidu. I po podpisu helsinského dokumentu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě Varšavská smlouva stále očekávala „*masívní nasazení jaderných zbraní*“ při útoku na západní Evropu i během odvetného úderu ze strany NATO, přičemž by zahynuly desítky milionů lidí. Dobové scénáře počítaly s tím, že jen Československý front měl ofenzívně zasadit 131 jaderných úderů (Štěpánek – Minařík 2007: 65–66) a síly NATO by použily nejméně 680 taktických a až 400 strategických jaderných úderů (Bílý 2016: 291; Holloway 2014: 443). Obrat ke konvenčnímu konfliktu bez použití zbraní hromadného ničení nastal až v druhé polovině 80. let v souvislosti s politickými změnami v samotném SSSR (Bílý 2016: 283; Holloway 2014: 445).

Kulturně generovaná představa o tom, že hrozí nukleární *iudicium extremum*, stojící v pozadí vyprávění našeho narátora, který sloužil v polovině 70. let, nejsilněji souzní s folklórní tradicí spojovanou s vrchem Zebín. Druhý typ imaginativního úniku souvisí rovněž s tím, jak uvádí Petr Janeček, že po katastrofě v černobylské jaderné elektrárně po roce 1986 se v Československu do „*kolektivního vědomí*“ a současných pověstí trvale dostal motiv jaderného nebezpečí a jaderné války, kdy se ještě naléhavěji odhalily „*hlouběji zasuté děsy*“ z předchozích desetiletí: „*Celá země je protknuta sítí gigantických podzemních základen. Veškeré budovy vládních, státních a stranických úřadů jsou propojeny kilometry tajných chodeb...*“ (Janeček 2007a: 181), přičemž tyto struktury jsou součástí příprav na jaderný konflikt. Další narátor, který sloužil během této doby, v tomto smyslu otevřeně vyjádřil skepsi k celé vojenské službě: „*To by lítalo z jedné strany na druhou a vymydľili*

26 Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth, s. 14.

*by se, že by... zbylo pár lidí. To s nějakým bojem nemělo nic společného. To by vlastně bylo zlikvidování celého světa.*²⁷ V případě M. K. narátor druhou vlnu motivů jaderné apokalypsy velmi pravděpodobně propojil s vlastní pamětí na trauma základní vojenské služby.

Vraťme se však zpět. Stejně jako Koselleck ve známém příkladu vysvětlil princip víceúrovňové časovosti pomocí toho, jak byla na Altdorferově obrazu z roku 1528 jedna z nejdůležitějších bitev armády Alexandra Makedonského, bitva na řece Issu z roku 333 př. n. l., aktualizována pomocí vojenských reálií 16. století (Koselleck 2004: 10), i my vidíme, jak byly podle starého folklórního podání magické hory naším narátorem imaginativně „přezbrojeny“. Narátor prostřednictvím imaginárních vertikálních raketových sil nebo šachet propojil svoji soudobou zkušenost se zázračným podzemím, odkud odstranil pluky tradičních předmoderních transcendentálních entit křesťanského panteonu a nahradil je moderními brigádami jaderných a protiletadlových raket sdílejícími s předchozími symbolickými nájemníky klíčový apokalyptický motiv. V tomto případě má navíc takový motiv vysoce individuální smysl vztahující se k historické subjektivitě narátora.

Smysl uchronického příběhu

Typickým rysem současné pověsti je blízkost „tradičním démonologickým a místním pověstem“ a zřetelná pointa (Janeček 2007b: 307), což se zjevně týká i zkoumaného uchronického příběhu. Zmíněná blízkost již byla ozřejmena a zbývá tedy zrekapitulovat pointu. Ta je vysoce subjektivní vzhledem k našemu hlavnímu narátorovi. Jedná se především o specifický (post) militární imaginativní únik. Na sluncem vyhřáté lavičce se před krásným horským panoramatem odehrávalo lucidní snění o apokalyptické vrstvě skutečnosti, která by překryla paměť na dřinu, zoufalství a ponížení během tvrdé a pro narátora nespravedlivé základní vojenské služby. Explicitně „trestný“ charakter této konkrétní služby vykonávané v ženijním útvaru, pro který bylo typické těžké pracovní nasazení vyvolávající vzpomínky na pomyslný pracovní lágr, zasadil narátorově subjektivitě takovou ránu, že musela být kulturně ošetřena silným uchronickým příběhem, který narátor stále vypráví, a to i několik desítek let po skončení své vojny.

V příběhu se vyjevil narátorův eskapicky nastavený „horizont očekávání“, v němž docházelo k „osmotickému“ prolínání obou rovin (skutečnost a fikce) ve snaze „vygenerovat smysluplné tvary“, přičemž smysl těchto kulturních tvarů je primárně útěšný (Koselleck 2018: 14). Narátor se totiž ve vztahu

²⁷ Rozhovor s V. Č., 21. 11. 2019, rozhovor vedla Andrea Častorálová, s. 16.

ke své vojenské službě pokládá primárně za oběť. Útěchu přitom nacházel skrze symboly dvojího typu: jednak symboly kosmicky transcendentního úniku do jiných sfér, ale také pomocí symbolů naznačujících únik apokalyptického typu nukleární války, která by zničila i celý kontext jeho traumatické zkušenosti.

Bylo by metodologickou chybou takové vyprávění odmítnout jako irrelevantní fabulaci sestavenou ve snaze učinit dojem. Vyprávění představuje obtížně dešifrovatelný mnohvrstevnatý kulturní sediment, v němž se mísí osobní zkušenosti z vojny, řada současných pověstí a fám, historická folklórní tradice militárně-apokalyptické povahy, soudobé ideologické vrstvy (nepřímý vliv socialistického kosmismu), patrně také vyprávění přátel z jejich vojny (signifikantní mohl být „kamarád“ sloužící u protivzdušné obrany, který údajně předal informaci o vojenské základně ve vrchu Zebín), a nakonec fragmentární faktografické znalosti militárního a geografického charakteru týkající se problematiky nukleárních zbraní během studené války. Narátor navíc z hlediska metodologického patřil k těm, které jsem oslovil sám, nereagoval na žádnou z veřejných výzev učiněných v rámci projektu. Z hlediska paradigmatu orální historie, k němuž se hlásím, se jedná o vyprávění velmi cenné, protože uchronický příběh charakteru pomyslného lucidního snění (Portelli 1991: 102), případně *Traumgeschichten*, „otevřít sedimenty historické zkušenosti, které se jinak nedostanou ani do deníků“ (Koselleck 2018: 15). Skutečnost, že narátor měl ochotu a potřebu příběh sdílet ještě více než čtyřicet let po skončení své základní vojenské služby, dokládá závažnost zásahu do jeho historické subjektivity. Jeho dosavadní mlčení bylo „přecpané pamětí k prasknutí“ (Passerini 2007: 25). Dokládá také, jak podstatné narativy jsou nám občas jako orálním historikům s důvěrou svěřeny. Koselleck v této souvislosti má za to, že podobná interpretativní práce se sny a pozdějšími narativy již přinesla výsledky například v textech Jeana Cayrola, který zkušenost vězňů koncentračních táborů zkoumal právě takto (Silverman 2006). Pokud náš narátor byl diktátorským režimem proti své vůli držen dva roky ve vojenském útvaru, který chápal jako pracovní lágr, jedná se o podobný typ zásahu do subjektivity.

Za vyprávění M. K. jsem hluboce vděčný, protože jsem s Portellim přesvědčen, že „žádné orální zdroje nejsou chybné“, neboť jsou „pravdivé“ z hlediska subjektivity narátorů, kterou zkoumáme. To, co nám narátoři sdělují, čemu věří, „je skutečně historickým faktem“ v tom smyslu, že věří právě některým konkrétním reprezentacím, přičemž naším úkolem je následně porozumět tomu, proč straní zrovna těmto a jiným nikoli (Portelli 2020: 69–70). Logicko-významové roviny právě toho, čemu věří a co v narativě zdůraznil hlavní narátor M. K., nás mohou dovést ke smysluplnému poznání toho, jakými kulturními prostředky a v jakém kontextu narátor

zacelil svoji historickou subjektivitu, která byla vážně narušena traumatem jeho vojenské služby.

Březen 2021

Prameny

Rozhovory jsou uloženy ve sbírkách Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR.

Rozhovor s M. K., 9. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth.

Rozhovor s M. S., 7. 8. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth.

Rozhovor s M. V., 5. 4. 2019, rozhovor vedl Jiří Hlaváček.

Rozhovor s P. H., 18. 9. 2019, rozhovor vedli Jiří Hlaváček a Karel Altman.

Rozhovor s P. Sc., 28. 4. 2020, rozhovor vedl Pavel Mücke.

Rozhovor s V. Č., 21. 11. 2019, rozhovor vedla Andrea Častorálová.

Rozhovor se Z. Č., 7. 9. 2020, rozhovor vedl Petr Wohlmuth.

Rozhovor se Z. V., 30. 7. 2019, rozhovor vedl Petr Wohlmuth.

Literatura

Abrams, Lynn. 2010. *Oral History Theory*. London – New York: Routledge.

Andrews, James T. – Siddiqi, Asif A. (eds.). 2011. *Into the Cosmos – Space Exploration and Soviet Culture*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

Atweri, Jiří. 2007. *Slovanské pohanství dnes. Vlivy novopohanství na společnost i jednotlivce*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

Bílý, Matěj. 2016. *Varšavská smlouva 1969–1985. Vrchol a cesta k zániku*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.

Eliade, Mircea. 2006. *Posvátné a profánní*. Praha: Oikoymenh.

Fine, Gary Alan – Campion-Vincent, Veronique – Heath, Chip (eds.). 2005. *Rumor Mills. The Social Impact of Rumor and Legend*. London – New York: Routledge.

Hájek, Pavel (ed.). 2015. *Čertova kuchyně. Pověsti a vyprávění z města Jičína a okolí*. Praha: Host.

Hamilton, Carrie. 2003. Memories of violence in interviews with Basque nationalist women. In: Hodgkin, Katharine – Radstone, Susannah (eds.): *Contested Pasts. The politics of memory*. London – New York: Routledge: 120–135.

- Holloway, David. 2014. Nuclear Weapons and the Cold War in Europe. In: Kramer, Mark – Smetana, Vít (eds.): *Imposing, Maintaining and Tearing Open the Iron Curtain. The Cold War and East-Central Europe, 1945–1989*. New York: Lexington Books: 437–456.
- Janeček, Petr. 2007a. *Černá sanitka – druhá žeň. Pérák, ukradená ledvina a jiné pověsti*. Praha: Plot.
- Janeček, Petr. 2007b. Současné pověsti a jejich výzkum v moderní folkloristice. *Český lid* 94, 3: 305–322.
- Janků, Dagmar. 2017. *Vojenský újezd Ralsko*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií.
- Jičínská beseda [online]. 2019. *Pozvánka na říjnovou přednášku*. [2020-10-29]. Dostupné z: <https://www.jicinskabeseda.cz/news/pozvanka-na-rijnovou-prednasku2/>.
- Klingohrová, Adéla. 2007. *Realita a mediální obraz v kontextu sovětské mýtovotvorby. Příběh Jurije Aleksejeviče Gagarina*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Kojevnikov, Alexej. 2011. The Cultural Spaces of the Soviet Cosmos. In: Andrews, James T. – Siddiqi, Asif A. (eds.): *Into the Cosmos – Space Exploration and Soviet Culture*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press: 15–27.
- Kolář, Jan. 2018. *O problému, který měl nebýt. Drogy v socialistickém Československu*. Brno: Doplněk.
- Koselleck, Reinhart. 2004. *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. Columbia University Press: New York.
- Koselleck, Reinhart. 2018. *Sediments of Time. On Possible Histories*. Stanford: Stanford University Press.
- Kracík, Pavel. 2020. Vrch Zebín pohledem prozaické folkloristiky. In: Chodějovská, Eva (ed.): *Fenomén zvaný loggie. Jičínský Valdštejnův letohrádek a jeho okolí pohledem současné vědy*. Jičín: Občanské sdružení lodžie: 167–186.
- Krampl, Ján. 1975. *Hrad Červený Kameň*. Bratislava: Pallas.
- Lemann, Natalia. 2011. Czy można uchronić się od przeszłości? Historie alternatywne i uchronie jako literackie aporie polityki i wiedzy historycznej. *Żagadnienia rodzajów literackich* 54, 2: 339–356.
- Maurer, Eva – Richers, Julia – Rüthers, Monica – Scheide, Carmen (eds.): 2011. *Soviet Space Culture – Cosmic Enthusiasm in Socialist Countries*. Houndmills – New York: Palgrave Macmillan.
- McMahan, Eva M. 2008. A Conversation Analytic Approach to Oral History Interviewing. In: Charlton, Thomas L. – Myers, Lois E. – Sharpless, Rebecca (eds.): *Thinking About Oral History*. Lanham: Alta-mira Press: 94–114.

- Mikula, Wilhelm. 1938. Der Donnersberg – ein geschichtliches Wanderziel. *Erzgebirgszeitung* 59: 97–102.
- Mohyla, Vladimír. 2012. *Scud a Oka ve službách ČSLA*. Praha: Česká a slovenská obec dělostřelecká.
- Passerini, Luisa. 1987. *Fascism in Popular Memory: The Cultural Experience of the Turin Working Class*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511753213>
- Passerini, Luisa. 2007. *Memory and Utopia. The Primacy of Intersubjectivity*. London – Oakville: Equinox.
- Penna, Mariana Affonso. 2020. Movimento das Comunidades Populares: A Brazilian utopian utopia. *Ephemera: Theory & Politics in Organization* 20, 1: 51–89.
- Pocock, Chris. 2002. Operation ‚Robin‘ and the British Overflight of Kapustin Yar: A Historiographical Note. *Intelligence and National Security* 12, 4: 185–193. <https://doi.org/10.1080/02684520412331306690>
- Pohunek, Jan. 2015a. *Stíny mezi stromy. Extravilán v současných pověstech*. Praha: Národní muzeum.
- Pohunek, Jan. 2015b. *Odraz archeologizovaných krajinných proků v etnografických pramenech*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta filozofická.
- Portelli, Alessandro. 2020. *Smrt Luigiho Trastulliho a jiné příběhy. Forma a význam v orální historii*. Praha: Karolinum.
- Portelli, Alessandro. 1991. *The death of Luigi Trastulli and other Stories. Form and Meaning in Oral History*. Albany: State University of New York.
- Portelli, Alessandro. 2003. *The Order Has Been Carried Out. History, Memory and Meaning of a Nazi Massacre in Rome*. New York – Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Portelli, Alessandro. 1981. Una storia sbagliata: memoria operaia e mondi possibili. *I Giorni Cantati* 1: 13–31.
- Prorockví Slepého Mládence, který slepý mládenec roku 1355 Karlovi, králi Českému a císaři římskému, oznámil*. 1862. Hradec Králové: Ladislav Pospíšil.
- Raphael, Samuel. 1994. *Theatres of Memory: Past and present in contemporary culture*. London – New York: Verso.
- Siddiqi, Asif A. 2008. Imagining the Cosmos: Utopians, Mystics, and the Popular Culture of Spaceflight in Revolutionary Russia. *Osiris* 23, 1: 260–288.
- Schwenckfeld, Caspar, 1607. *Thermae Teplicenses. Von deß Töplitzen Warmen Bades, in Böhmen, nicht weit vom Graupen gelegen, Vrsprung, Gelegenheit, Abetheylung, Natur, Eigenschafft, vnd rechtem Gebrauch: Kurtzer vnd gründlicher Bericht*. Görlitz: Joh. Rhambaw.

- Silverman, Max 2006. Horror and the everyday in post-Holocaust France: Nuit et brouillard and concentrationary art. *French Cultural Studies* 17, 1: 5–18. <https://doi.org/10.1177/0957155806060788>
- Stašová, Dagmar. 2012. *Nejstarší české pověsti a legendy a jejich odraz ve výuce literatury*. Rigorózní práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta.
- SÚRAO [online]. 2021. *Úložiště Richard*. [2021-19-1]. Dostupné z: <https://www.surao.cz/pro-verejnost/stavajici-uloziste/uloziste-richard/>.
- Štěpánek, Karel – Minařík, Pavel. 2007. *Československá lidová armáda na Rýnu*. Praha: Naše vojsko.
- Tomek, Prokop. 2012. Raketové nosiče jaderných zbraní na území Československa. *Historie a vojenství* 3: 73–91.
- Vaněk, Miroslav. 1996. *Nedalo se tady dýchat. Ekologie v českých zemích v letech 1968–1989*. Praha: Maxdorf.
- Welch, Cliff. 1999. *The Seed was planted. The São Paulo Roots of Brazil's Rural Labor Movement, 1924–1964*. State College: The Pennsylvania State University Press.
- Wettig, Gerhard. 2009. Origins of the Second Cold War. The last Soviet offensive in the Cold War: emergence and development of the campaign against NATO euromissiles, 1979–1983. *Cold War History* 9, 1: 79–110.
- Žebín – příběh jednoho vrchu* [online]. 2016. Regionální muzeum a galerie v Jičíně – muzeum hry. [2020-10-29]. Dostupné z: <https://www.muzeumhry.cz/vystavy/454-zebin-pribeh-jednoho-vrchu>